

MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK, SOKSZÍNŰ VÁLASZOK

KÜLÖNSZÁM

Number 4

2018

18 57

BGE

Online folyóirat

Szerkesztette:

FENYVESI Éva, PhD – VÁGÁNY Judit Bernadett, PhD

Borító: FLOW PR

Kiadja:

**Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari
és Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály**

Felelős kiadó:

FENYVESI Éva, PhD

a Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály vezetője

ISSN 2630-886X

2018.

**(RE)ISZLAMIZÁCIÓS TÖREKVÉSEK A BALKÁNON A
POSZTHÁBORÚS ETNIKAI TÖRÉSVONALAK ÉS TÖRÉ-
KENY EGYENSÚLYOK MENTÉN**

**REISLAMISATION EFFORTS ON THE BALKAN PENIN-
SULA – POST-WAR ETHNIC BREAK LINES AND BRITTLE
BALANCES**

BÁNDY Katalin – PINTÉR Tibor

Kulcsszavak: *etnikai törésvonalak, identitás, reiszlamizáció, társadalmi fejlődés*

Keywords: *ethnic breaklines, identity, reislamisation, social development*

JEL kód: *Z12*

Amikor a szerb testvéréül fogadja a horvátot,
a macedón hazatér a vendégmunkából,
a montenegrói elkezd dolgozni,
a szlovén meghívja a szerbet ebédelni,
és amikor mindezt a bosnyák megérti.
(„balkáni” vice)

ÖSSZEFOGLALÁS¹

A Balkán-félsziget az európai történelem folyamán mindig jelentős szerepet játszott mozgalmasságával, mozakosságával. Jelenleg területének legnagyobb része nem tartozik az Európai Unióhoz, mindennek ellenére, talán pontosan ezért ma is fokozott figyelem kíséri a térség társadalmi, politikai és gazdasági folyamatainak alakulását. Az iszlám vallás és társadalomberendezkedés erőteljes térnyerése figyelhető meg Albánia, Bosznia-Hercegovina és Macedónia területein is, mindez az Európai Unióval és az ortodox Szerbiával, nem mellesleg a Magyarországgal fenntartott kapcsolatokra is rányomja bélyegét. Az iszlám újbóli megerősödése a régióban a következő évtizedek társadalomfejlődését, politikai orientációját, általános biztonságát is meghatározza. Mindezek miatt az egyes országok belső folyamataira és a külső kapcsolatrendszerre is betekintést nyújtunk munkánkban. Az országok etnikai, nyelvi, vallási, kulturális alapjait tekintve, valamint a gazdasági intézményrendszert vizsgálva, különböző csoportokba sorolhatók, semmiképpen sem lehet azokat homogén csoportként kezelni. Az országok identitástudatának instabilitása is hozzájárult az iszlám vonzerejének, mint alternatív identitásbeli elemnek a megerősödéséhez. Ez a típusú megközelítés megköveteli az államok és nemzetközi szervezetek által hivatalosan közölt statisztikákon túli, szociológiai jellegű művek továbbelemzését is, ilyen módon gazdagítva a tanulmány módszertani repertoárját. Az érintett országok hivatalos statisztikái jelentik természetesen a felhasznált adatok alapmintáját.

SUMMARY

The ethnic and cultural mosaic and the cultural dynamism are basic characteristics of the Balkan Peninsula. Due to these attributes, the region in question played a major role in the history of the European continent. Actually, the most of its territory is not under the authority of the European Union; even so, there is an increased attention towards the Balkans. Social and political economic trends are also dominant. Strong expansion of the Islam is emerged in the past decades in Albania, Bosnia and Hercegovina and Macedonia. This process affects the relationships with the EU, Serbia and Hungary as well. The reislamisation determines the social development, the political orientation and the general security of the next decades in the continent. In our study, we will examine the internal processes of each country and the external relations as well. Can we treat the question of development only as economic growth? Is there a common European and Balkan identity? What kind of connection is between institutional development and EU-enlargement? The countries of the Balkan Peninsula are close to the EU-membership, but there a lot of problem with the identity of these countries. A great deal of questions without suitable answers. The instability of the identity of the countries also contributed to the strengthening of Islam's appeal as an alternative element of identity. This approach requires the use of other sources (sociological analyses, literary elements) beside of the public and institutional statistics. Official statistics of the countries involved in our study, are of course the basic pattern of the data used.

---

¹ Jelen tanulmány a Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás megteremtése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen c. projekt támogatásával jött létre. Projekt azonosító: EFOP-3.6.1-16-2016-00017

BEVEZETÉS

Az Európára nehezedő migrációs nyomás mentén napjainkban egyre több fórumot kapnak az európai muszlim közösségek, valamint az iszlám vallás társadalmakat befolyásoló hatása, európai jelenléte. Ennek a figyelemnek középpontjában elsősorban a radikális iszlám, valamint a szegregált muszlim közösségek, és az új bevándorlók egyre többször felszínre kerülő, korábban marginalizált problémaköre szerepel. Ezek mellett egyre sürgetőbb figyelmet fordítani a Balkánra is, ahol évszázados konfliktusokat, etnikai törésvonalakat és bizonytalan politikai, gazdasági eseményeket figyelhetünk meg, mindezt az iszlámmal (is) összefüggésben. Fontos ez annak okán, mivel a balkáni folyamatok erőteljesen meghatározzák nem csupán a térség, de egész Európa helyzetét is.

A közép- kelet- európai rendszerváltozások társadalmi és gazdasági változásai nyomán a térség rendszerváltó országaiban alapvetően megváltozott a lakosság egzisztenciája és társadalomban betöltött szerepe átalakult. Az 1990-es évek balkáni határmódosulásai és a háborús válságjelenségek, valamint a korábban évtizedekig teljesen figyelmen kívül hagyott jelentős létszámú kisebbségek jelenléte megteremtette az integráció, mint kihívás feladatát. A rendszerváltás jelentősen felszínre hozta a magas létszámú etnikumok miatt feltörekvő társadalmi ellentéteket is. A térség társadalmait történelmi távlatokra visszanyúló identitásválságok jellemzik, ahol egy alapvetően szláv gyökerű nép vett fel egy keleti vallást, az iszlámot. Tovább árnyalja a problémát, hogy ebben a sérülékeny térségben évtizedek óta fokozódik a szegénység, a szervezett bűnözés. „*Az etnikai ellentétek, a törékeny állambatalmi berendezés, az állambatárok átrajzolódásának Damoklész kardjaként lebegő kockázata mind–mind hozzájárul a radikális iszlám térnyeréséhez a Balkánon.*” (KOROM, 2016) Az etnikai törésvonalak miatti feszültségek, a kialakult nacionalizmus a valódi vallási közösségnek sem ad teret (IBRAHIM, 2016). A balkáni muszlim közösségek legjelentősebb hányadát az integrációra és együttműködésre hajlandó mérsékelt szunniták alkotják, Törökország támogatását élvezve. Erőszakosabb közösség a szalafita szunniták, Szaúd-Arábia által támogatott irányzata. Céljuk nem csak saját irányzatuk abszolutizálása, de a minden erőszakot megengedő térítés is, a keresztény társadalmak teljes tagadása. Habár a térség egészében kisebbségben vannak, eszméik teret tudnak hódítani a boszniai, albán, koszovói, macedón és dél-szerbiai albán régiókban, főleg a fiatalok körében. Kiemelve a talán legneuralgikusabb helyzetet: a bosnyákok szláv muszlimok, nemzeti identitásuk alapja az iszlám. Ezzel ellentétben az albánok nemzeti identitását évszázados szláv ellenesség jellemzi. Ez a kaotikus ellentét eleve akadályba bármiféle egységes iszlámnak, viszont táptalaja bármely radikalizmus térnyerésének. Kontinensünk biztonsága érdekében fokozott figyelemmel kell kísérni a balkáni folyamatokat, valamint a térség országait szükséges megerősíteni, hogy a délszláv háborúk utáni lassan, és nehézségek között fejlődő demokráciákat ne törhesse meg egy feltörekvő, terjeszkedő, fundamentalista erő.

A Balkán és az iszlám

Az iszlám már hatszáz éve jelen van a Balkán-félszigeten és olyan transzkulturációs folyamatok figyelhetők meg, amelyek meghatározzák a balkáni kulturális, és a muszlim identitást egyaránt. Tovább árnyalja a helyzetet az a tény, hogy a muszlimok regionálisan differenciált, és etnikailag változatos vallási közösséget alkotnak. Albánia, Koszovó és Bosznia-Hercegovina kivételével gyakorlatilag kisebbséget képviselnek a balkáni országokban, habár bizonyos térségekben koncentrált regionális többséget alkotnak, pl. Nyugat-Macedóniában (BARIŠIĆ,

2007). Ahhoz, hogy ezt a fragmentált képet megérthessük, ezer évet kell visszamenni a történelemben. A középkori keresztény egyház keleti és nyugati felének eltávolodása 1054-re olyan egyházszakadást eredményezett, amely mentén kialakult a római katolikus és az ortodox egyház. A két egyház közötti teológiai és liturgikus ellentétek kedveztek az iszlám terjeszkedésének, amely az Oszmán Birodalom térhódításával egyre erőre kapott a térségben. Az etnikai hovatartozás és a vallási identitás párhuzamosan alakult ki, azt eredményezve, hogy mára 12 nagyobb létszámú, a délszláv népcsoportba tartozó etnikum van a Balkánon, kettő kivétellel mindegyik nemzetállami keretben létezik (GRADE, 2007).

Konstantinápoly elfoglalása után (1453) még inkább megnőtt a balkáni területek jelentősége: forgalmas kereskedelmi és hadi utak jöttek létre, városi közigazgatási központok keletkeztek, továbbá a fekete-tengeri kikötők geo-stratégiai fontossága is megnőtt. A letelepedő hódítók magukkal hozták vallásukat és kultúrájukat egyaránt. A betelepülő muszlimok kiváltsága volt a birtoktulajdon, amelyet a helyben élő parasztság művelt. Az iszlamizáció a kezdetekben nem fizikai erőszakkal volt az áttérésre kényszerítés eszköze, inkább egyfajta menekülésre késztetés a negatív megkülönböztetés elől. Kifejezetten kedvezett az iszlám terjedésének a nem muszlim lakosság magasabb, szinte elviselhetetlen adóterhei alól való menekülés, mely az önkéntes muszlim hitre áttérést jelentette. A kezdeti spontán muszlim migrációt később az oszmán hivatal szervezett betelepítésekkel folytatta és erősítette, melynek eredményeképp főleg török anyanyelvű muszlimok telepedtek meg a térségben. Ez a hódítás egyfajta elszigeteltséget eredményezett Európától, amely nem csak gazdasági, politikai és kulturális megtorpanást eredményezett, de gyakorlatilag az addigra kialakult balkáni nem muszlim értelmiségi és arisztokrata társadalom megsemmisülését eredményezte. A lakosság jogfosztottá vált az idegen hivatalnokok kényuralmának kiszolgáltatva. A megkülönböztetés olyan mértékű volt a mindennapok tekintetében is, hogy az „önkéntes” áttérés jelentette csak a megszabadulást. Ez az erőszakosság tömeges vallásváltást eredményezett. Az emberek egyre nagyobb számban vették fel az iszlámot, és olvadtak be a muszlim társadalomba. Az oszmán uralom évszázadai végül olyan jelentős változásokhoz vezettek, hogy a lakosság etnokulturális és vallási befolyásoltsága átrajzolta a Balkán etnikai térképét (BÁNDY, 2010). Jelen tanulmány kevés teret enged a hosszas történelmi kitekintőnek, az évszázados taglalásnak, azonban a kezdetekben kialakult etnikai vallási tagozódás jól leképezi a napjainkra kialakult helyzetet. Az 1877-78-as orosz-török háború után a török uralom némiképp kiszorult a Balkánról, a 20. századra pedig teljesen megszűnt a török uralom. Az ottélő népcsoportok azonban ott maradtak, és azok a közösségek, amelyek addigra már felvették az iszlámot, muszlimok maradtak.

A térség mai vallási képét első helyen az ortodoxia, második sorban a katolikus vallás, és harmadik helyen az iszlám jellemzi. A politikailag és gazdaságilag meggyengült régiót párhuzamosan befolyásolja Törökország és Szaúd-Arábia (KŐVÁGÓ, 2012; LILYANOVA, 2017). A balkáni háborúk után Törökország beruházásokkal erősíti újra befolyását, bár ezt szekulárisabb módon teszi, mint Szaúd-Arábia. A szaúdi támogatás már határozottabban az iszlám vahhabita irányzatának terjesztéséről szól, mecseteket építenek, és a támogatásokért cserébe ideológiai elköteleződést várnak. A délszláv háborúk után egyre felerősödő iszlám befolyás a legszegényebb térségekben, kiváltképp Koszovóban és Boszniában főleg pénzügyi támogatás formájában érkezik. Amikor egy vallást képviselő egyházi szervezet vagy akár állam támogatja egy másik nemzet területén élő azonos vallású hittestvéreit, az minden vallásban kívánatos és jó cselekedetnek számít. Összekovácsolja a közösségeket, segítő támogatást kap

a szabad vallásgyakorlás. Azonban amikor a vallás a gyűlöletkeltés és a radikalizálódás eszközeként szélsőséges irányzatokban fészkel be magát a társadalmakba és a befolyásolás vagy megfélemlítés eszközeivel erőszakosan alakítja a közösségeket, azok komoly veszélyességi faktorokat hordoznak magukban, mint akár a dzsihadista terrorizmus.

A Balkán ebből a szempontból az 1990-es évek háborúja óta neuralgikus területnek számít. A radikális nacionalista és vallási alapon szerveződő térnyerés példája Bosznia-Hercegovina és Koszovó megalakulása. A balkáni vallási képviselők Egyiptomban, Szíriában, később a vallás fundamentalista, szigorúbb értelmezése szempontjából még szélsőségesebbnek mondható Szaúd-Arábiában tanultak. A nemzeti viszályok sok esetben a vallási villongásokban nyertek teret. A délszláv háborúban dzsihadista harcosok is részt vettek, szélsőséges nézeteiket terjesztve. Tekintettel arra, hogy a háború óta eltelt időszakban a térség sem gazdaságilag, sem más szempontból nem stabilizálódott, ebben a törekény egyensúly keresésben rohamosan feltörekvőben van, az ugyan csak figyelmet érdemlő, veszélyes vallási fanatizmus. (KOROM, 2016)

**1. táblázat. Vallási megoszlás a balkáni országokban 2016-ban
(az összlakosság %-ában)**

	<i>Ortodox</i>	<i>Muszlim</i>	<i>Egyéb</i>
<i>Bulgária</i>	59	7	31
<i>Görögország</i>	98	1	na.
<i>Macedónia</i>	64	33	na.
<i>Montenegró</i>	72	19	na.
<i>Szerbia</i>	84	3	na.
	<i>Katolikus</i>	<i>Muszlim</i>	<i>Egyéb</i>
<i>Horvátország</i>	86	1	na.
<i>Szlovénia</i>	57	2	na.
	<i>Katolikus/Ortodox</i>	<i>Muszlim</i>	<i>Egyéb</i>
<i>Albánia</i>	10/7	58	na.
<i>Bosznia-Hercegovina</i>	15/31	51	na.
<i>Koszovó</i>	2/1	95	na.

Forrás: The World Factbook [2016]

A fenti táblázat adataiból kiolvasható, hogy három balkáni ország vonatkozásában túlsúlyban van a muszlimok száma a lakosságon belül, illetve további országok esetében is magas arányban képviseltetnek a társadalomban.

A térség háborús öröksége nem kedvez a fejlődés folyamatainak sem. Sok területen, alacsony iskolázottságú, mély szegénységben élő, elszigetelt közösségek élnek, ahol a kitörni vágyó, frusztrált és talajvesztett fiatalok a legfőbb célpontjai a dzsihadistáknak. A tudatlanság és kiszolgáltatottság, a manipulatív hazugságok mentén megfogalmazott jövőképre rossz válaszokat ad, könnyen beszervezhetőek a csalódott fiatalok. 877 olyan személyt tartanak nyilván a nyugat-balkáni térségben, akik csatlakoztak az Iszlám Államhoz, majd hazatértek Koszovótól Bosznia-Hercegovinán át Szerbiába (KOROM, 2016). Ennek feltételezhető kockázati tényezője van, amennyiben a radikális személyek közvetlen, de akár tágabb környezetüket is képesek az erőszakosabb eszmék irányába befolyásolni. Természetesen nem minden közösségben törhet magának utat a radikális iszlám, a mérsékelt közösségek ellenállnak, sőt elutasítják az erőszakot. Ehhez azonban kiegyensúlyozott környezetre van szükség, ahol a szélsőségek nem nyernek teret. A bűncselekményekkel, korrupcióval, iskolázatlansággal, elszigeteltséggel, szegénységgel átitatott régiók azonban áldozatul esnek. „*A Nyugat-Balkán hosszú éveket óta az iszlám szélsőségek otthonának számít. ...*” „*A toborzás motívuma egyértelműen a magas munkanélküliség és a fiatalok perspektívátlansága volt.*” (KISS-BENEDEK, 2017) A szegénység fontos tényezője a balkáni folyamatoknak. Habár egyes országok sikeresen kilábalnak a háborúból, áttörtek a recesszió, mint pl. Horvátország, addig más országokban súlyos elmaradottság tapasztalható. Albánia ezek közül az egyik legalacsonyabb életszínvonalú és a legalacsonyabb egy főre jutó jövedelemmel bíró ország egész Európában. A lakosság huszonöt százaléka napi két dollárnál kevesebből él. (Az IMF World Economic Outlook 2016-os adatai szerint a felsorolt 45 európai ország listáján a 40 helyen áll. A nyugat-balkáni térségben pedig csak Szerbia, Macedonia, és Montenegró egy főre jutó GDP-je magasabb) Bosznia-Hercegovinában a lakosság több mint tizenöt százaléka él a szegénységi küszöb alatt. Más régiók még súlyosabb pénzügyi nehézségekkel küzdenek. Koszovó, korábban is, a volt Jugoszlávia legszegényebb régiójának számított, 2008-ban függetlenedése Szerbiából nem hozott megerősödést a már önálló nemzetállamnak. A politikai instabilitás évében a koszovóiak harminc százaléka élt és maradt mélyszegénységben. Macedónia lakosságának egyharmada a szegénységi küszöbön vagy az alatt él, valamint az ország magas munkanélküliséggel küzd. Szerbiában a lakosság egynegyede szegény, és néhány déli régiójában nincsenek alapvető infrastruktúrák és közszolgáltatások (IMF WEO 2016; LINOTTE, 2017; WORLD ATLAS 2016). A szegénység olyan társadalmi frusztráció, melynek következményeként erősödik a migráció, emelkedik a bűncselekmények száma és megnövekedik a feszültség a társadalom tagjai között is.

A Balkán hatása Európára

Mialatt Törökország és Szaúd-Arábia fokozatosan kiépíti befolyását a Balkánon, az Európai Unió elveszíti saját befolyását a térségben. A szaúdi hatásról részletes írást közöl Velia LILYANOVA (2017) az új uniós jogszabályok megalkotását segítő dokumentumok egyikében. Írásában kifejti, hogy amíg az elmúlt években az Öböl menti országok jobbra gazdasági céllal építettek kapcsolatokat a balkáni térségben, addig Szaúd-Arábia inkább ideológiai szándékkal közeledett a térség muszlimjai felé. („*While most have set out on an economic quest, Saudi Arabia is considered to have a more ideological approach, seeking a strong role among the region's Muslims.*”)

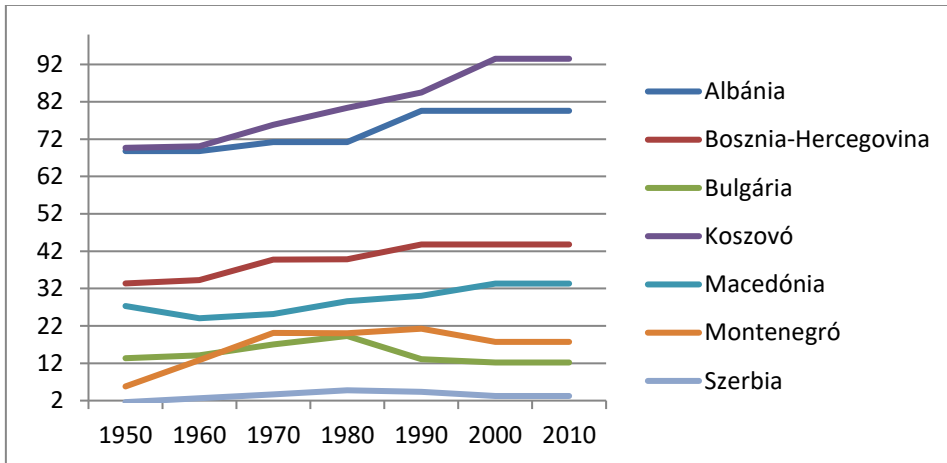
Az Unió jobbjára belső ügyeivel és a Brexit hatásaival van elfoglalva, kevésbé fókuszál a térségre, szinte csak a Balkán felől Európába érkező migráció okán. Azonban a Balkán európai politikai tényező, a Nyugat-Balkán helyzete pedig stratégiai probléma. A legtöbb balkáni országnak nincsenek saját forrásai és átfogó megoldási stratégiái a szegénység felszámolására. Ebben az összefüggésben tehát nagyon fontos a nemzetközi segítség, kiváltképp az Európai Uniótól érkező segítség. Figyelembe véve azonban a szegénység mértékét és területi kiterjedését, esetenként bizonyos koncentrációit, szükséges lenne az átmeneti politikák és stratégiák újraértékelésére a régióban. A V4 országok képviselői (jelen tanulmány írásával egy időben tart csúcstalálkozót a négy ország többek között erről a kérdéstről is Szlovákiában) felismerve a Nyugat-Balkán, mint „közvetlen szomszéd” Európára gyakorolt hatását kiemelik annak fontosságát, miszerint a gyorsabb és sikeresebb integráció meghatározó eleme annak a biztonságának, amely most instabil és jelentős biztonságpolitikai kockázatot hordoz.

Mielőtt a Balkán-félsziget egyes mai országainak helyzetéről íránk, térjünk ki röviden arra, hogy hogyan is kezeli ezeket az államokat az Európai Unió. Az úgynevezett Nyugat-Balkán kifejezés is része a közösségi terminológiának, a még EU-n kívüli volt jugoszláv utódállamokat és Albániát értik alatta az Unióban. Ilyen módon Szerbia, Macedónia², Koszovó³, Montenegró, Bosznia-Hercegovina és Albánia sorolhatóak a Nyugat-Balkán országai közé. Mind-egyik ország hivatalos tagjelöltje vagy potenciális tagjelöltje az EU-nak. Már az államok megnevezése és státuszának megállapítása is gondokat okoz ebben a térségben, mindez előre vetíti, hogy bizonytalan háttérű régióról beszélhetünk. Ezekhez az államokhoz lehet még Görögországot, Bulgáriát, Horvátországot hozzászámolni egyértelműen a Balkán-félsziget országaként, Szlovénia és Románia helyzete kérdéses, egyes gondolkodók, főleg német nyelvterületeken az úgynevezett Súdosteuropa (azaz Délkelet-Európa) kifejezés alá sorolják be az államokat, sokszor hazánkat is a csoporthoz csatolva. Természetföldrajzi és kulturális értelemben JOVAN CVIJIC először 1922-ben megjelent, magyar fordításban 2009-ben kiadott munkáját szokták irányadónak tekinteni, akinek a Balkán-meghatározása egyértelműen kiterjed Szlovéniára, de már a Vajdaság területét sem számolja bele. Tanulmányunkban döntően a még nem EU-tag balkáni országokkal foglalkozunk, de a fenti okok miatt Bulgáriára is megjelenítettük a következő diagramban az egyes balkáni országok esetében a muszlim lakosság arányának alakulását az 1950 utáni népszámlások adatait irányadónak véve Kettani munkája alapján. Az országok folyamatos átalakulása és Jugoszlávia szétesése nem teszi lehetővé egy egységes adatbázis összeállítását (VULETIC, 2012), letöltését, ezért használtuk fel a fent említett kutató gyűjtött adatait.

---

² Nemzetközileg elfogadott megnevezése: FYROM – Former Yugoslav Republic of Macedonia, azaz Macedónia volt jugoszláv tagköztársaság, mivel Görögország területi integritását félti az egyszerű Macedónia megnevezés miatt. Az ENSZ-ben és az EU-ban is így hivatkoznak rá, annak ellenére, hogy egyes nemzetállamok elfogadják a Macedónia megnevezést is.

³ Függetlenségének 2008-ban történt kikiáltása után idővel sok ország elismerte független államként, Szerbia – amelynek területéből kivált – mellett azonban vannak olyan országok még, amelyek nem ismerik el függetlenségét, többek között öt EU-tag sem.

1. ábra. A muszlim lakosság arányának alakulása egyes mai balkáni államokban 1950 után (az összlakosság %-ában)

Forrás: A szerzők saját szerkesztése Kettani, 2010, 155. o. alapján

A fenti ábrán is jól látható, hogy Koszovó, valamint Albánia jelentős, többségi muszlim táradalomnak tekinthető. Előrebocsátjuk, hogy sajnos szinte ahány forrás, annyi adat található a térség országainak vallási megoszlására, a nagyságrendeket viszont jól érzékelteti a diagram. Bosznia–Hercegovina önmagában képez egy kategóriát, ezen felül még Macedóniában lehetünk tanúi az utóbbi évtizedekben egy erőteljesebb muszlim térnyerésnek. 10 % vagy annál magasabb az iszlám részesedése Bulgáriában és Montenegróban is, Szerbia lakosságának mindössze nagyjából 3 %-a muszlim, ők azonban koncentráltan egy területen élnek, éppen azért, valamint az ország uniós integráció nézőpontjából betöltött kulcsszerepe miatt közvetlen déli szomszédunkkal kezdjük az országokra lebontott vizsgálódásunkat.

Országtanulmányok

Az egyes balkáni országokról szóló ország-tanulmányainkban a jelentős iszlám népességgel rendelkező államokkal foglalkozunk, valamint Szerbiára is kitérünk stratégiai fontossága és speciális karakterjegyei miatt. Ennek értelmében, a továbbiakban Szerbia, Macedónia, Koszovó, Albánia és Bosznia-Hercegovina iszlamizációs trendjeivel foglalkozunk.

Szerbia

Szerbia kulturális és vallási értelemben az ortodox többségű balkáni államok közé sorolható, ahogyan az első táblázat adataiból is az jól látszik. Mai területén nem jelentős a muszlim lakosság a maga 3-3,5 %-os részarányával. Vannak azonban bizonyos sajátosságok déli szomszédunk történelmének legújabb fejezeteiben, amelyek mégis problémássá teszik a kérdést. HAJDÚ ZOLTÁN 2010-es tanulmányában rámutat arra, hogy egyrészt egy birodalomváltó, folyamatosan külső uralkodó birodalom által vezetett területről van szó a Balkán esetében, másrészt pedig jellemző a körkörös ellenségkép kialakulása, aminek a legfontosabb oka, hogy

minden ország legnagyobb kiterjedésű dicső államalakulata a többi ország területének rovására jött létre, ilyen módon a korábbi országok területei halmazelméleti fogalmat használva metszetet képeznek. Márpedig A. SAJTI ENIKŐ (A. SAJTI, 1995) rámutat arra, hogy a lineáris nacionalizmus – amely egy ország területének nagyságából vezeti le jelentőségét – az egyik legmeghatározóbb vonása a balkáni kultúrának. Mivel területi csökkenését tekintve Szerbia az utóbbi 20-25 év legnagyobb térségbeli vesztese, ezért minden olyan állapot kétkedést, félelmet kelt bennük, amely az újabb területi veszteség rémével fenyeget.

2. ábra. Szerbia közzetei és a Szandzsák elhelyezkedése

Forrás: <https://sr.wikipe->

[dia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B8_%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B5](https://sr.wikipe-dia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B8_%D0%A1%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B5) letöltés: 2017.10.18.

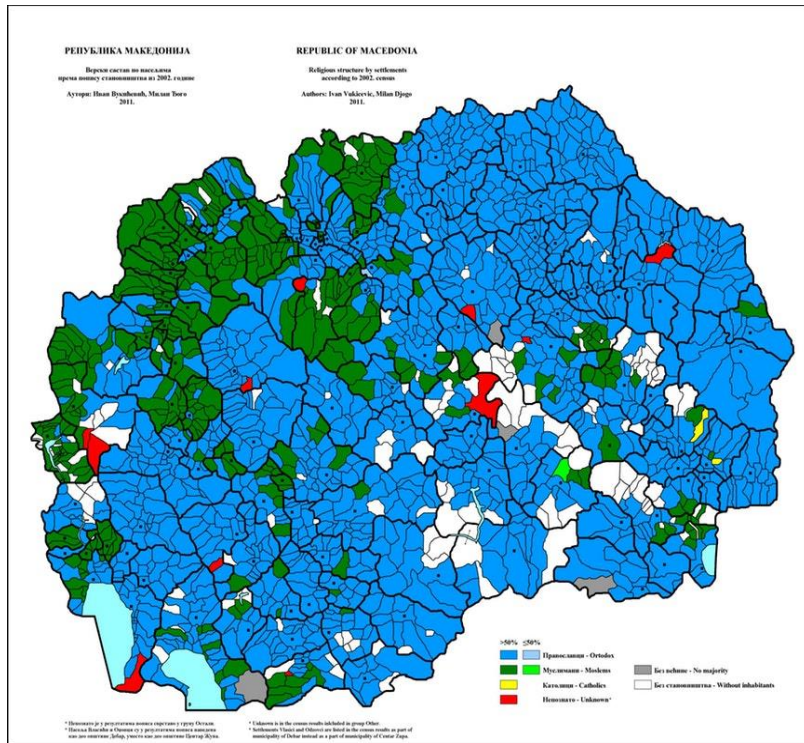
A fenti térkép bekarikázva mutatja azt a területet, amelyet Szandzsáknak neveznek. Egészen konkrétan Raska körzetben (oblast) terül el ez a kulturális régió, ezen belül két község (opsztina) rendelkezik jelentős iszlám népességgel. A község nem magyar értelemben vett falut jelent, hanem a magyarországi járásokhoz hasonló közigazgatási egységet. Novi Pazar és Tutin községekben, amelyek a község központi városáról kapták a nevüket 90% feletti részességgel bír az iszlám. Mivel a terület közvetlenül a montenegrói, albán, szerb határhármas közelében helyezkedik el, ezért félelemmel tekintenek Szerbiában az itteni trendekre, hiszen Montenegró és Koszovó kiválása vészjósló példaként él emlékezetükben, valamint Bosznia-Hercegovina jelentős szerbek lakta területei is viták tárgyát képezik, amelyek kvázi államot

képeznek az államban, jelentősen bonyolítva így a kérdést. A fenti térkép szerb forrással rendelkezik, ennek megfelelően Szerbia immanens részeként tüntetik fel Koszovót is, márpedig tudja, hogy a nemzetközi közösség egy jelentős része elismerte Koszovót 2008 után, ebbe a körbe azonban nem minden EU-tag tartozik bele. Ahogyan Korom Mária 2016-os elemzésében rámutat, döntően „őshonos” iszlám népességről van szó, akik közé azonban a legutóbbi délszláv háborúban beékelődött a mudzsahedinek néhány tagja. Ők a bosnyák önállóság és egy balkáni iszlám többségű állam megalakulásáért küzdöttek agresszív eszközökkel, napjainkban így jelenhettek meg a régióban civil szervezetként működő iszlamizáló szervezetek, például a párhuzamosan működő Szerbia Iszlám Közössége és a Szerbiai Iszlám Közösség.

Macedónia

Macedónia esetében mindenképpen fontos megemlíteni, hogy az elnevezésével kapcsolatos vitákon felül identitásbeli problémák is jellemzőek rá (PINTER, 2013). A macedónokról kis túlzással azt lehet állítani, hogy a huszadik század elejéig nem tudták, hogy így nevezik magukat, egyszerűen bolgárnak tartotta magát a többség. A jugoszláv hatóságok mindent megtettek a macedón identitás kialakításért (DANFORTH, 1993). 1944-ben megalkották a macedón irodalmi nyelvet, alapja a dél-nyugati bolgár nyelvjáráscsoport bitolai nyelvjárása lett: ez állt a legtávolabb mind a szerb, mint a bolgár irodalmi nyelvtől. 1945-ben megszerkesztették az új macedón ábécét és helyesírást, a szerb ábécé és helyesírás alapelvei alapján. A macedón irodalmi nyelvet megtisztították az idegen szavaktól, helyükre olyan szavakat téve, melyek nem szerepeltek a bolgár irodalmi nyelvben. Ennek ellenére a bolgár irodalmi nyelv és a macedón irodalmi nyelv szókinccse még ma is közel azonos (GRAAN, 2010). Ebben a nem túl stabil közegben láthatóan erőteljesen növekedett az iszlám vallásúak száma 1950-et követően. Ahogyan az alábbi térkép is mutatja, döntően etnikai kérdésnek tekinthetjük ebben az országban az iszlám szerepét, ugyanis a Macedóniában lakó albánok jelentik döntően az iszlám alapját.

Az ortodox kék színű területek mellett meghatározó és majdhogynem egységes zöld tömböt alkotnak az albánok, akiknek muszlim vallásuk van. A 2001-es és előtte történt, albánok és macedónok közötti zavargásokat lezárta az Ohridi Egyezmény, innentől számolva viszonylagos stabilitás volt jellemző a két etnikum között. 2015 után, a kumanovoi események hatására azonban ismét instabillá vált a régió, ráadásul a jelenleg is tartó migrációs hullám szintén komoly viták keresztjébe helyezte az országot. Hosszabb távon fontos kérdésnek bizonyul, hogy a pontosan az albán és koszovói határ mentén elhelyezkedő muszlim albán közösségek fognak-e radikális lépéseket tenni a nagyobb önállóság vagy az elszakadás felé. Ebben az esetben a vallási elkülönültség is szerepet játszhat még a döntésekben, összességében azonban nem nevezhető Macedónia sem a radikális iszlám melegágyának.

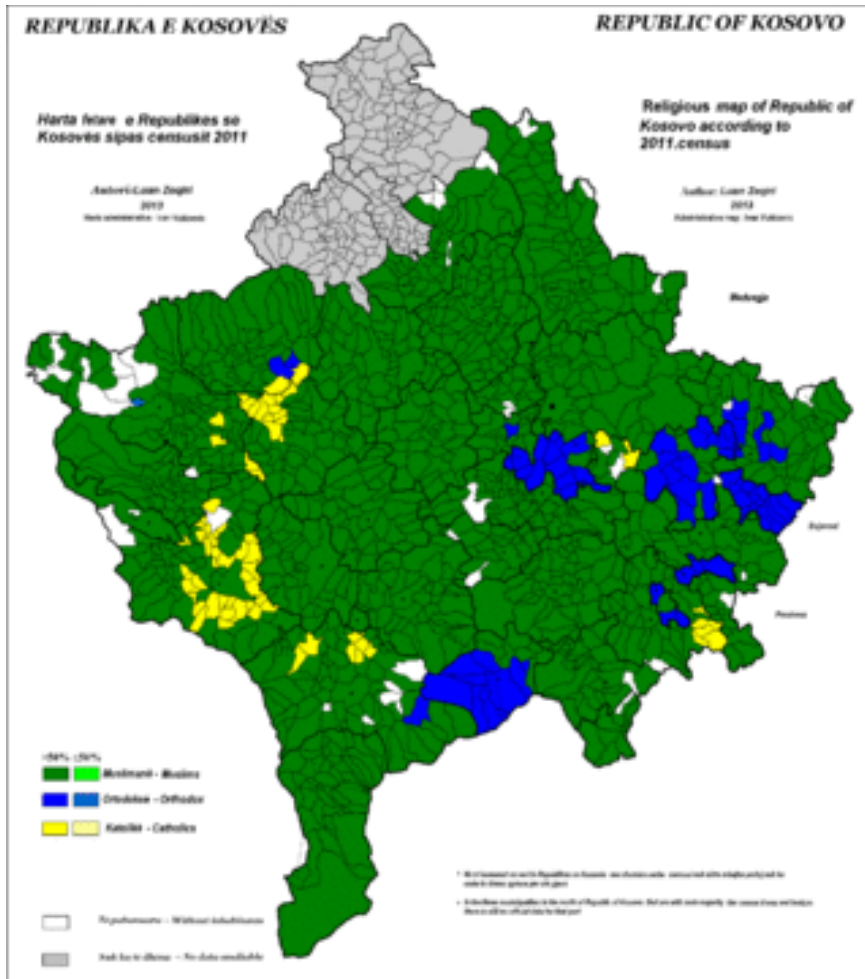
3. ábra. Macedónia vallási és egyben etnikai térképe

Forrás: https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/3mqppc/religious_map_of_the_fy_republic_of_macedonia/?st=j8tz35jg&sh=4e3297bc

Letöltés: 2017.10.14.

Koszovó

Koszovó egyoldalúan kiáltotta ki függetlenségét 2008 februárjában. Ezt nem ismerte el Szerbia, az az ország, amelynek Koszovó korábban részét képezte. Őt EU-tagállam sem ismerte el független országnak, saját területi integritását féltve. Mindezen destabilizáló tényezők mellett arra is fel kell hívnunk az olvasó figyelmét, hogy itt zajlott le a legnagyobb arányban az iszlám térhódítása a huszadik század folyamán. Ha csak az ötvenes évek elejétől vesszük górcső alá az adatokat, akkor is azt láthatjuk, hogy úgy 60-65 %-os részarányról 95 % közélébe ugrott a muszlim lakosok aránya, éppen azért mára kijelenthető, hogy Európa egyetlen kvázi homogén iszlám lakosságú országáról beszélhetünk, így nem is jelent meglepetést az ország vallási térképe sem, hiszen az hozzávetőlegesen egyszínű, iszlám vallású területekből áll.

4. ábra. Koszovó vallási térképe

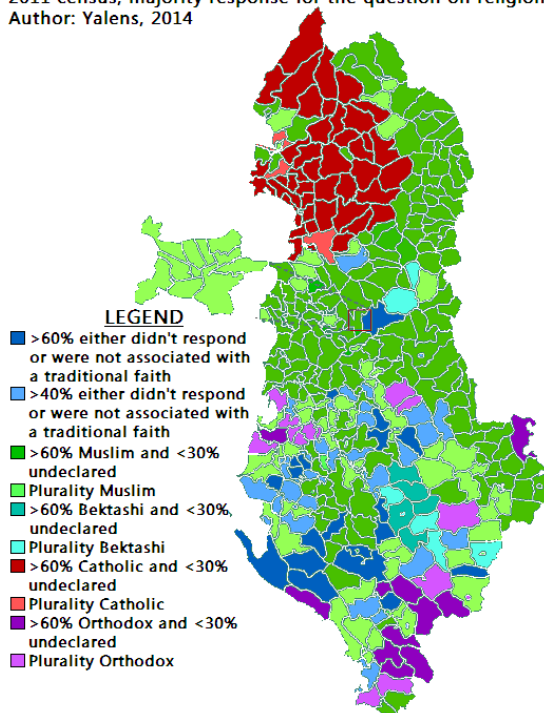
Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Kosovo#/media/File:Religious_map_of_Kosovo_2011.GIF Letöltés: 2017.10.10.

Feltűnő csak az lehet, hogy az ország északi részén szürkével szerepelnek területek. Ezekről nincsenek konkrét hivatalos adataink, de döntően szerb ortodox többségű területekről beszélhetünk itt. Koszovó vonatkozásában alapesetben nagyon sok problémánk adódik az adatszolgáltatással, mert a koszovói, de a szerbiai statisztikai hivatal is képez adatokat a területre vonatkoztatva, hiszen utóbbi Szerbia immanens részeként tekint rá, bár sok esetben üres sorral szerepel náluk a kimutatásokban. Az ország függetlenedésében nagy szerep jutott a vallási elkülönülésnek, mindez hozzájárult ahhoz, hogy a radikális csoportok is megjelentek Koszovóban, az Iszlám Államhoz is nagy számban távoztak harcolni Koszovóból (KIS-BE-NEDEK, 2014).

Albánia

Albánia szintén egy iszlám többségű balkáni állam. Nem olyan egyszerű azonban az etnikai-vallási képet leírni, ahogyan elsőre azt gondolnánk. Mind Koszovó mind pedig Macedónia esetében (így van ez Montenegróban is) kifejtettük, hogy az ország albánjai többnyire vallási alapon (mivel ők a muszlimok) is elkülönültek a szerbektől és macedónoktól. Ebből az következne, hogy Albánia homogén muszlim állam.

REPUBLIC OF ALBANIA
2011 census, majority response for the question on religion
Author: Yalens, 2014

5. ábra. Albánia vallási képe a 2011-es népszámlálás szerint

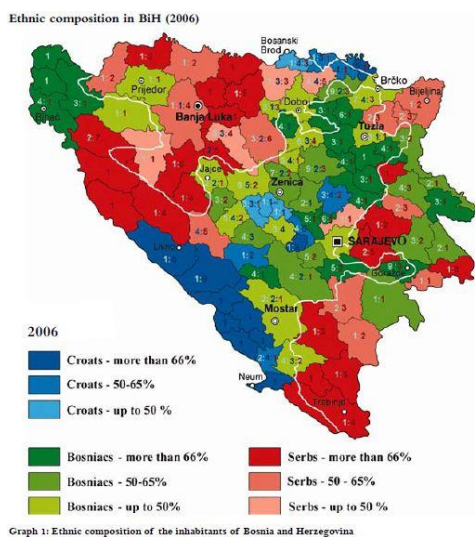
Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_Albania#/media/File:Albania_majority_religion_2011_census.png Letöltés: 2017.10.09.

A fenti térkép azonban megmutatja, hogy a katolikus és az ortodox kereszténység is jelen van az országban. Fontos kiemelnünk, hogy történelmileg két meghatározó részre oszthatóak az albánok: az északi részen élő gegekre és a délebbi részekén élő toszkokra (ILLÉS, 2010). Az oszmán hódítás előtt a gegek a katolikus, a toszkok az ortodox vallást vették fel. Később a gegek többsége megtartotta a katolikus vallását és identitását, ennek mindmáig látszik a hatása a térképre tekintve. A vallási diverzitás itt nem vezetett radikális iszlamizációhoz, az erőteljesen ateista vonalú Hodzsa-rezsim hatására ugyanakkor a mai napig jelentős az ateista vagy vallási hovatartozását meg nem valló ember az országban, ezért az összkép még a vázoltnál is vegyesebb lehet (PÓCZIK, 2016). Az albán elit jelentős része iszlám országokban taníttatja utódjait, mindez akár az iszlám további térnyerésének előjele is lehet. Albánia önmagában sokszínű vallási életével és viszonylagos belső békéjével Ferenc pápa

(Ferenc pápa elismerését is kivívta, aki mintaértékűnek tartja az ország vallási toleranciáját, ahogyan azt egy Magyar Kurír cikk⁴ is kifejti.

Bosznia-Hercegovina

Legutolsóként Bosznia-Hercegovinával foglalkozunk tanulmányunkban. Talán ebben az országban – ha egyáltalán hivatkozhatunk így egy olyan államalakulatra, amelynek nincs központi hadserege és egy kizárólagos parlamentje – kapott a legnagyobb szerepet az iszlám radikális módon az utóbbi évtizedekben, amikor is az ország függetlenségi háborújába Európán kívüli iszlám harcosok érkeztek a bosnyákok megsegítésére. Őket nevezték mudzshedin erőknél. Ha rátekinünk az ország etnikai és vallási térképére, akkor láthatjuk, hogy három vallásilag elkülönülő etnikum alkotja az országot: a katolikus horvátok, az ortodox szerbek és a muszlim bosnyákok, akik iszlamizálódott szlávok.

6. ábra. Bosznia-Hercegovina etnikai térképe 2006-ban

Forrás: <http://www.thepenmagazine.net/wp-content/uploads/2011/12/thepenbosniagraph1.jpg>
Letöltés: 2017.10.18.

Bosznia-Hercegovina esetében szintén igaz, hogy nehéz hivatalos, elismert adatokat találni az országra vonatkozóan. Az 1990-es évek elején még sokkal mozaikosabb képet mutatott a három etnikum egymás mellett (LUKIC et al, 2012). A 2006-os állapotot bemutató térképen zöld színnel jelölték a bosnyák lakosságot, akik az ország közepén és északnyugaton élnek, a

⁴ <http://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszedet-mondott-az-alban-elnoki-palotaban> (letöltés: 2018.03.14.)

vörös színnel jelölt területek szerb többségűek, az északnyugati harmadban, Banja Luka központtal és délkeleten helyezkednek el. A horvátok pedig egy északi és egy déli sávban élnek a horvát határ közelében.

A kilencvenes években lezajlott etnikai tisztogatások és áttelepítések hatására jött létre a mai kép, ezt az országot egy multikulturálisan működő államként próbálták működtetni a daytoni béke után, amely próbálkozás azonban napjainkig nem volt sikeres. A mudzsahedin haderőket a háború elején még örömmel fogadták a helybeli muszlimok, a későbbi agresszió és a kulturális, életmódbeli különbségek miatt azonban már nem arattak osztatlan sikert a társadalomban (NÓGRÁDI, 2016). A mudzsahedin csapatok nagy része a háború után elhagyta az országot, néhányan azonban itt maradtak. Erőteljes külső (főleg Szaúd-Arábia finanszírozásával) hatásra mecsetépítések, nagy volumenben politikai egyházépítés zajlik az országban. Egyes értesülések szerint az Iszlám Állam kiképzőtáborát is fenntartott Bosznia-Hercegovinában, amelyet azonban Szarajevó cáfol. Azt azonban hivatalos források is elismerik, hogy bizonyos elszigetelt iszlám területeken nem érvényesül a jogállamiság, hanem önálló iszlám törvénykezés szabályozza a mindennapokat. Ahogyan Koszovó esetében, itt is ki kell emelni, hogy a rendszerszintű korrupció, valamint az anyagi szegénység hozzájárul a radikalizációhoz.

ÖSSZEGRZÉS

A Balkánon zajló iszlamizációs, reiszlamizációs folyamatok vizsgálatának aktualitását nem lehet elvitatni. Ahogyan a történelmi elemző részben és az országokról szóló elemzésben is bemutattuk, a vallási és etnikai kérdések és a sokszínűség összefonódtak a múltban és napjainkban is. Le kell szögezzük, hogy önmagában az iszlám térnyerése csak egy kultúrát színesítő folyamat lenne a Balkán-félszigeten (CSIKI – JUSTH, 2010). A problémát első megközelítésben a radikális iszlám csoportok térnyerése jelentheti, főleg Koszovóban és Bosznia-Hercegovinában. Arra azonban mindenképpen fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a vallási és etnikai differenciálódás akár további terület-átalakulásokhoz, politikai, akár katonai konfliktusokhoz vezethet, amennyiben a társadalom nagy része is megnyerhető lesz ezekhez az ügyekhez.

A térség elemzése kapcsán azt is fel kell vetnünk, hogy az egyes, ma még EU-n kívüli, de uniós perspektívával rendelkező államok milyen módon tudnának sikeresen integrálódni az unióba? Itt nem kizárólag gazdasági kérdésekről van szó. Minden vallás a transzcendens felé irányítja az emberek figyelmét, a transzcendencia pedig jól láthatóan minden módon száműzetett a "korszerű" államok szimbolikájából, identitásából, ilyen módon egy lefejezett (nem is csak szekularizált) modell jellemzi az EU állammodelljét. Kétségesnek tartjuk, hogy hosszabb távon ehhez pontosan az iszlám bármilyen békés tagja akarna és tudna alkalmazkodni, integránssá válni, mindez még egy karakteres európai állam esetében is kérdéseket vet fel, ahogyan az napjaink vitáiból kristálytisztán látszik. A nemzetállami és keresztény identitás-tartalmak ellen kifejezetten kemény ellenállást fejtett ki a Barroso- és Juncker-adminisztráció is, ez pedig akár a radikális iszlám térnyerését is segítheti, amely immár kontinentális kérdéssé szélesítheti a félsziget problémáit – nem először kerülne sor ilyenre történelmünkben.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK

- A. SAJTI ENIKŐ (1995): Jugoszlávia széthullása. Tiszatáj/Vol. 49. No. 5. (59./64.)
- BÁNDY KATALIN (2010): A Bulgáriában élő muszlim közösségek helyzete, különös tekintettel a török etnikumra. In: Annona Nova 2010. Pécsi Tudományegyetem. Törésvonalak. Politikai, szociális és kulturális hasadások a közép-európai társadalmakban a kora újkortól napjainkig. (429./440.)
- BARIŠIĆ, SRĐAN (2007): Muslims in the Balkans: Problems of (Re)Institutionalization and Transformation of Identity. In: Islam at the Balkans in the past, today and in the future. Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion. Niš. (29./41.)
- CVIJIC, JOVAN: (2009): A Balkán-félsziget és a délszláv országok. Az emberföldrajz alapjai. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Újvidék.
- CSIKI TAMÁS – JUSTH KRISZTINA (2010): Az iszlám Európában – integráció vagy konfliktus? Nemzet és biztonság: Biztonságpolitikai szemle. Vol. 3. No. 10. (39./45.)
- DANFORTH, LORING M. (1993): Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and the Breakup of Yugoslavia. Anthropology Today. Vol 9. No. 4. (3./10.)
- GRAAN, ANDREW (2010): On the Politics of „Imidž”: European Integration and the Trials of Recognition in Postconflict Macedonia. Slavic Review, Vol. 69. No. 4. (835./858.)
- GRADE, PAUL (2007): A Balkán, Háttér Kiadó, Budapest. (19./34.) (65./102.)
- HAJDÚ ZOLTÁN (2010): A Balkán az európai térben. – In: Horváth Gy.–Hajdú Z. (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országokban. MTA RKK, Pécs. (17./42.)
- IBRAHIM, RAYMOND (2016): "Radical" vs. "Moderate" Islam: A Muslim View. Gatestone Institute- International Policy Council. <https://www.gatestoneinstitute.org/8101/radical-moderate-islam> Letöltés: 2018. 03. 15.
- INTERNATIONAL MONETARY FOUNDD World Economic Outlook Database 2016
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/> Letöltés: 2018. 03. 15.
- ILLÉS IVÁN (2010): A Nyugat-Balkán országainak belső tagozódása. – In: Horváth Gy.–Hajdú Z. (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országokban. MTA RKK, Pécs. (71./99.)
- KETTANI, HOUSSAIN (2010): Muslim Population in Europe: 1950-2020. International Journal of Environmental Science and Development. Vol. 1. No. 2. (154./164.)
- KIS-BENEDEK JÓZSEF (2014): Az Iszlám Kalifátus és a globális dzsihad új tendenciái. http://real.mtak.hu/19065/1/2014_3_4_2.pdf Letöltés: 2017.10.24.
- KIS-BENEDEK JÓZSEF (2017): Dzsihadista fészkek, mint a terrorizmus lehetséges kiindulópontjai. Hadtudomány 27. (2017). 2017 / 1-2. szám – Biztonságpolitika. http://mhtt.eu/hadtudomany/2017/2017_1-2/HT_2017_96-113.pdf Letöltés: 2018. 03. 20.
- KOROM MÁRIA (2016): Az iszlám radikalizmus térnyerése a Nyugat-Balkánon. Migrációkutató Intézet. Elemzések. <https://www.migraciokutato.hu/hu/2016/05/17/az-izlam-radikalizmus-ternyerese-a-nyugat-balkanon/> Letöltés: 2017. 10. 12.
- KŐVÁGÓ ÁGNES (2012): A török befolyás növekedése a Nyugat-Balkánon – mítosz vagy valóság? Nemzet és biztonság. 2012/3. pp.35-48. file:///C:/Users/deser/Downloads/_cikkek_nb_2012_3_06_kovago_agnes.pdf Letöltés: 2018. 03. 15.

LILYANOVA, VELINA (2017): Saudi Arabia in the Western Balkans. European Parliament Think Tank document. [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA\(2017\)614582](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA(2017)614582) Letöltés: 2018. 03. 15.

LINOTTE, DANIEL (2017): Poverty in the Balkans. The Balkans in Europe Policy Advisory Group. <http://www.biepag.eu/2017/01/17/poverty-in-the-balkans/> Letöltés: 2017. 10. 13.

LUKIC, TAMARA et al. (2012): Depopulation in the Western Balkan Countries. European Journal of Geography. Vol. 3. No. 2. (6./23.)

NÓGRÁDI GYÖRGY (2016): Bosnyák radikalizmus Ausztriában. Felderítő Szemle. Vol. 15. No. 3. (5./20.)

PINTÉR TIBOR (2013): A nyugat-balkáni országok identitása és az Európai Unióhoz való csatlakozásuk. Tér – Gazdaság – Ember. Vol. 1. No. 1. (105./117.)

PÓCZIK SZILVESZTER (2016): Iszlám radikálisok és önkéntes harcosok a Balkánon és Magyarországon. Magyar Tudomány. Vol. 177. No. 6. (722./729.)

VULETIC, ALEKSANDRA (2012): Censuses in 19th Century Serbia: Inventory of Preserved Microdata. MPIDR Working Paper. <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2012-018.pdf> Letöltés: 2017.09.29.

THE WORLD ATLAS <http://www.worldatlas.com/articles/the-poorest-countries-in-europe.html> Letöltés: 2017. 10. 13.

THE WORLD FACTBOOK <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/fields/2122.htm> Letöltés: 2017.10.10.

<http://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszedet-mondott-az-alban-elnoki-palotaban> Letöltés: 2018.03.14.

